

22 січня 2026 року було оприлюднено проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (реєстр. № 14394) (далі – проект Кодексу), поданий народним депутатом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України.

Проектом Кодексу пропонується комплексне оновлення інститутів приватного права у межах дев'яти книг нового Кодексу, який було підготовлено на основі Концепції оновлення цивільного законодавства України, яка визначила стратегічні напрями модернізації цивільного законодавства України.

Як вбачається із пояснювальної записки до Кодексу, необхідність його оновлення зумовлена євроінтеграційними процесами, оскільки, Україна взяла курс на гармонізацію свого законодавства із правом Європейського Союзу та імплементацію європейських стандартів у різних галузях.

ЯК ВБАЧАЄТЬСЯ З ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ ЗАПИСКИ ДО КОДЕКСУ, ЙОГО МЕТОЮ Є:

- формування сучасної нормативної основи для регулювання приватних відносин, що відповідає викликам ХХІ століття (цифровізація, розвиток нових економічних моделей, трансформація майнового обігу, ускладнення договірних та недоговірних конструкцій, транскордонність відносин) та забезпечує належний рівень юридичної визначеності, справедливості, ефективного захисту цивільних прав та інтересів;
- створення зрозумілого та прогнозованого приватноправового режиму для фізичних осіб і бізнесу, який, з одного боку, розширює простір приватної автономії та свободи договору, а з другого – містить належні запобіжники проти зловживань, дисбалансів та недобросовісної поведінки, забезпечуючи баланс інтересів учасників приватних відносин, захист слабшої сторони у типових ситуаціях асиметрії та ефективні юридичні способи відновлення порушених прав.

В цілому безумовно підтримуючи необхідність імплементації найкращих європейських практик в систему українського приватного права та відмову від застарілої парадигми, вбачаємо за необхідне висловити наступні зауваження та пропозиції до запропонованого тексту Кодексу, які повністю суперечать євроінтеграційним процесам, не відповідають преамбулі Кодексу, вводять нові розмиті визначення та повертають застарілі норми, які суттєво звужують вже існуючі права жінок, дітей та представників ЛГБТ спільноти.

Нами було здійснено аналіз тексту Кодексу в частині - КНИГИ ПЕРШОЇ ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА, КНИГИ ДРУГОЇ ПРАВО ОСОБИСТЕ, КНИГИ ШОСТОЇ ПРАВО СІМЕЙНЕ, КНИГА СЬОМА ПРАВО СПАДКОВЕ, КНИГА ВОСЬМА ПРАВО ПРИВАТНЕ МІЖНАРОДНЕ на предмет наявності невідповідності запропонованих Кодексом норм Дорожній карті у сфері верховенства права, Стамбульської конвенції тощо.

КНИГА ПЕРША ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Стаття 6. Доброзвичайність (boni mores). Зазначеною статтею вводиться в обіг нове поняття “доброзвичайність”, яке позбавляє закон чіткості, передбачуваності та зрозумілості. Право і мораль - різні регулятори суспільних відносин. Включення до закону моральної категорії без чітких юридичних критеріїв означає, що моральні переконання окремих осіб фактично замінюють норму права. Використання розмитого поняття призведе до нав'язування “правильної” поведінки.

Стаття 8. Звичай як джерело приватного права. Зміни до частини першої зазначеної статті пропонують регулювання приватних відносин не тільки звичаєм ділового обороту, а й національним звичаєм, звичаєм національної меншини або корінного народу. При цьому, запропоновані поняття не мають чітких критеріїв існування, змісту й меж застосування. В такому вигляді такі звичаї можуть суперечити імперативним нормам, принципу рівності, недискримінації та сучасним стандартам прав людини, але норма не встановлює чітких запобіжників.

Стаття 21. Захист цивільних прав та правомірних інтересів медіатором. Формулювання запропонованої редакції нової статті суперечить Закону України “Про медіацію”, яким визначено, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів, а медіатор - спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Тобто, медіація - це спосіб позасудового вирішення конфлікту, а не спосіб захисту права, тим більше, що медіатор не наділений владними повноваженнями.

Стаття 31. Цивільна правоздатність фізичної особи. Запропоновані зміни до частини 2 вказаної статті є бланкетними та такими, що не мають жодної користі. Вирішення питання про визначення народження живою призведе до додаткового навантаження при застосуванні даної норми і аналізу

положень Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179.

Стаття 37. Часткова цивільна дієздатність малолітньої дитини.

Зазначена редакція частини другої вказаної статті фактично дозволяє малолітній дитині, яка досягла шестирічного віку, самотійно здійснювати платіжні операції з використанням емітованих на її ім'я електронних платіжних засобів. Фактично, малолітня дитина в зазначеному віці, який не дає можливість повного усвідомлення правових наслідків, отримує право самотійного здійснення платіжних операцій без системи певних запобіжників. Такий підхід відкриває можливість для поширення шахрайських схем, втрати коштів та можливої економічної експлуатації дітей. Зазначена норма потребує суттєвого доопрацювання для встановлення батьківського контролю за здійсненням фінансових операцій та визначення відповідальності батьків (усиновлювачів) або опікунів за зобов'язаннями малолітньої особи, що виникли внаслідок здійснення нею фінансових операцій.

Стаття 42. Обмежування цивільної дієздатності фізичної особи.

Додавання поняття “інший розлад” до частини першої (як підстави для обмеження цивільної дієздатності) вказаної статті створює широку можливість для визнання особи недієздатною не лише через психічний стан, а фактично через будь-яку хворобу чи інвалідність. Обмеження цивільної дієздатності повинно здійснюватися з аналізом певних станів, оцінки підходів до ризиків та призначення послуг та обмежень, які накладаються. Інакше - це інструмент, який призведе до дискримінаційного обмеження цивільної суб'єктності, що порушує принцип пропорційності й недискримінації. В свою чергу, запропонована редакція частини четвертої вказаної статті змішує два окремі інститути недійсності правочинів – обмеження дієздатності та недійсність правочину, вчиненого особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій. Встановлення ретроспективного визначення дати обмеження підриває базову для приватного права річ - правову визначеність і стабільність цивільного обороту. Таке ретроспективне обмеження цивільної дієздатності створює правову невизначеність та підриває довіру до цивільного обороту і є непропорційним засобом захисту, оскільки ті ж цілі можна досягти через інститут недійсності правочину без зміни статусу особи “заднім числом”.

Стаття 45. Визнання фізичної особи недієздатною. Аналіз неможливості застосування поняття «іншого розладу» наведений вище (в даному випадку - у контексті визнання фізичної особи недієздатною).

Стаття 73. Фізична особа, яка не може бути призначена опікуном або піклувальником. Визначення «психічні розлади» без конкретного переліку може призвести до того, що опікуном або піклувальником може не стати людина, яка має досить бурхливу реакцію на стрес, ПТСР, безсоння, кошмари, порушення сну - ситуації з якими кожен українець та кожна українка стикаються в період повномасштабного вторгнення.

Аналогічна ситуація і з поняттям «психоактивні речовини» в поєднанні з «зловживанням» - відсутність конкретного переліку може призвести до того, що в цей блок можуть потрапити і лікарські призначення та/або седативні засоби. Це створює ризик автоматичної дискваліфікації людини, як опікуна без зловживання і без шкоди, лише за фактом лікування.

Визначення підставою неможливості стати опікуном в разі відсутності постійного осідку або постійного заробітку суперечить Рекомендаціям Комісії ЄС 2024/1238 в якій чітко зазначено, що бідність ніколи не повинна бути єдиною причиною для влаштування дітей під альтернативний догляд. Ця вимога досить ризикована і для мирного часу, бо підміняє оцінку здатності забезпечити інтереси дитини формальними маркерами стабільності. В свою чергу, в умовах війни ця вимога стає особливо токсичною, адже люди можуть втратити житло або роботу, бути у процесі переїзду, жити в тимчасових умовах, і це не означає, що вони не можуть безпечно та якісно доглядати за дитиною.

Окрім цього, у воєнному контексті ця модель має виразний гендерований ефект. Значна частина дітей перебуває за кордоном або переміщується всередині країни разом із матерями та іншими жінками-родичками, які і є фактичними доглядальницями. Вимога постійно проживає в Україні може відсікти бабусю/тітку/повнолітню сестру за кордоном, навіть якщо саме вони реально щодня забезпечують догляд, лікування, навчання. Приймаючи необхідність заборони особі бути опікуном чи піклувальником, якщо вона була притягнута до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі звертаємо увагу на необхідність розширення вказаного переліку. Так, потребує додавання введення такої заборони особам, які були притягнуті до адміністративної відповідальності за сексуальне домагання. Також варто доопрацювати і питання визначення строку за який особу було притягнуто до відповідальності, оскільки, відповідно положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, строк протягом якого особа вважається підданою адміністративному стягненню – це 1 рік з дня закінчення виконання стягнення.

Стаття 271. Початок і кінець строку. Вводяться нові поняття строків - півріччя, квартал, півмісяця, але стаття 270 Кодексу фіксує строк у роках, місяцях, тижнях, днях або годинах, що створює правову невизначеність. Частина 3 в редакції даної статті пропонує визначення півмісяця як 15 днів, проте не кожен місяць має 30 днів (28, 28, 31), що створює невідповідність назви фактичним календарним даним. В свою чергу поняття “квартал” - це

не будь-які три місяці, як зазначено в запропонованій редакції - в усталеному розумінні це певний строк відносно місяців року – їх початку і закінчення.

Стаття 275. Спеціальна позовна давність. Відповідно положень і діючих положень і запропонованих у проекті, загальний строк позовної давності – це три роки (стаття 274). Натомість, редакцією статті 275 Кодексу пропонується скоротити позовну давність до шести місяців по вимогам стягнення неустойки (штрафу, пені), зокрема за прострочення сплати аліментів. Таке скорочення, особливо в ситуаціях війни, переміщення, нестабільного доходу, безпеки (у т.ч. домашнього насильства) прямо знижує доступність механізму, який мав би підсилювати дисципліну платника. Скорочення строку може призвести до ситуації, коли аліментний борг, як такий нікуди не зникає, але санкційний компонент (який і є стимулом не затягувати) стає значно слабшим саме через коротке вікно для позову.

Також редакція статті передбачає зниження строку позовної давності до 1 року в спорах про материнство і батьківство. Тобто, це справи де жінка може фізично, психологічно або соціально не мати можливості звернутися до суду в цей строк (вагітність, пологи, залежність, насильство, тиск), що призводить до нерівності у фактичному доступі до правосудді: наслідки для жінки (дитина, опіка, соціальний статус) значно довші за строк, у який вона може захистити своє порушене право.

Стаття 278. Початок перебігу позовної давності. Частина 1 - штучно відсуває початок перебігу строку до кінця року, що створює нерівність, непередбачуваність, чим порушується принцип рівності та правової визначеності. Фактично, одна особа отримує майже рік додаткового часу, інша тільки кілька днів, залежно від дати порушення.

КНИГА ДРУГА

ПРАВО ОСОБИСТЕ

Стаття 294. Право на спростування. Автори норми, яка визначає, що поширена інформація не може порушувати презумпцію невинуватості фактично переносять кримінально-правовий стандарт поняття “презумпції невинуватості” у сферу цивільно-правових спорів про честь, гідність та ділову репутацію, де він за своєю природою не застосовується. У таких справах ідеться не про покарання особи державою, а про баланс між захистом репутації та свободою вираження поглядів. Такий підхід призведе до того, що журналістські розслідування, антикорупційна критика

й суспільно важливі викриття стають неможливими, адже кримінальні провадження можуть тривати роками. Це створює небезпечну невизначеність, коли замість права на спростування недостовірної інформації норма може перетворитися на інструмент тиску й замовчування будь-якої критики.

В свою чергу, покладання зобов'язання відшкодування витрат на особу, яка заявляла таку вимогу стимулює можливі позови з метою залякування, коли для заможних або владних осіб ризик сплатити витрати у віддаленому майбутньому є мінімальним і керованим, тоді як для медіа й громадських активістів сам факт обов'язку негайного спростування створює серйозний бар'єр для публікацій. У результаті механізм, який формально має стримувати безпідставні вимоги, фактично заохочує їх використання як інструменту тиску.

Стаття 304. Право на медичну та/або реабілітаційну допомогу. Частина 10 звужує існуючу норму з Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», якою закріплено право на вибір лікаря. Запропонована ж в Кодексі норма тільки дає право на лікаря, як особу, яка надає медичну допомогу, але унеможлиблює право обрати лікаря. Формулювання переліку осіб, які мають право бути допущеними до особи, яка перебуває на лікуванні (частина 11) ставить під сумнів можливість доступу до реанімації та відвідування хворого в разі якщо він/вона перебувають в одностатевому шлюбі/партнерстві.

Стаття 317. Право на індивідуальність. Частина 2 даної статті вчергове вводить в обіг термін “доброзвичайність”, що в поєднанні зі змістовним наповненням вказаної статті відкриває шлях до моральної цензури і дискреції у вирішенні питань, які стосуються ЛГБТ спільноти. В Україні діє спеціальний закон, який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина - це Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”. Цим законом чітко надано визначення дискримінації, формам дискримінації, виключенням та захищеним ознакам перелік яких відкритий. Натомість, частина 3 запропонованої редакції статті Кодексу вводить нове визначення дискримінації, розширює перелік захищених ознак, який сформульований таким чином, що прийняття такої норми призведе до полегшення легалізації неправомірних обмежень за тією чи іншою ознакою.

Те саме стосується і нового визначення дій або бездіяльності, які на думку авторів проекту не є дискримінацією. Наприклад, введення “ознак індивідуальності встановлення відмінностей” явно призведе до свавільного виправдання незаконних обмежень.

Визначення “об'єктивна необхідність відповідності особистих якостей, навичок, вмінь, зокрема зовнішнього вигляду, фізичного стану,

специфічним професійним вимогам” є нічим іншим, як переліком виключень, які не відповідають змісту допустимих обмежень встановлених статтею 4 Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності.

Стаття 330. Право на медичну таємницю. Запропонована редакція вводить нове поняття “медична таємниця”, але не дає його визначення. Це призведе до ризику звуження обсягу інформації, яка не може бути розголошена. Так, наприклад, ст.ст.39-1 та 40 ЗУ “Основи законодавства України про охорону здоров’я”, визначають заборону розголошення:

- інформація про стан стан свого здоров'я,
- факт звернення за медичною допомогою, діагноз,
- відомості, одержані при його медичному обстеженні.

Також запропонована редакція має ризики звужувального тлумачення для особи стосовно збереження інформації про її інтимне життя, так як гарантує тільки нерозголошення особистого та сімейного життя.

Стаття 334. Право на особистий простір (приватність). В частині 2 включення потянь “сімейний та інтимних відносин” без спеціальних застережень може призвести до надмірної приватизації сімейної сфери та ускладнення державного реагування на порушення прав дітей, жінок, осіб з інвалідністю у сім’ї (не враховує ситуацію залежності, вразливих груп людей). Слід пам’ятати, що держава має позитивні зобов’язання щодо втручання у “приватну сферу” з метою захисту вразливих осіб, чого ця норма прямо не відображає.

В частині 4 даної статті визначено абсолютизація згоди як єдиної підстави втручання. Норма формулює правило, за яким втручання в особистий простір можливе лише за згоди фізичної особи, без прямого застереження щодо необхідності втручання для захисту прав і свобод інших осіб, або випадків домашнього насильства, насильства щодо дітей, примусової ізоляції. Це створює ризик колізії з механізмами захисту жертв насильства, оскільки агресор може апелювати до “права на приватність” для протидії втручанню соціальних служб або правоохоронних органів.

КНИГА ШОСТА ПРАВО СІМЕЙНЕ

Стаття 1472 Сім'я. Вводить доброзвичайність як умову для визнання сім'ї (ч. 2). Це оціночний і розпливчастий стандарт, який фактично створює додатковий фільтр. Адже навіть не заборонені законом форми спільного життя можуть бути поставлені під сумнів щодо їхнього статусу сім'ї. Це підвищує ризик вибіркового невизнання сімейних форм і правової невизначеності для осіб, які живуть у фактичних союзах. Частина 3 цієї ж статті звужує перелік "членів сім'ї". Прямо названо подружжя, батьків/дітей, усиновлювачів/усиновлених, осіб, які взяли дитину на виховання, та родичів за походженням, що спільно проживають. Партнери, які проживають разом без шлюбу, не охоплені зрозумілою категорією, а це в свою чергу може ускладнити доступ до прав, які в законодавстві прив'язуються до статусу члена сім'ї. У поєднанні з нормами про шлюб як союз осіб протилежної статі це одночасно створює додатковий ризик для одностатевих пар. Вони не можуть потрапити ані в категорію подружжя, ані в категорію осіб, які проживають у фактичному сімейному союзі, ані до членів сім'ї. Відтак це і подальші формулювання Книги шостою рамково залишають одностатеві пари поза правовим визнанням сім'ї. І це - не випадковість, а цілеспрямоване виштовхування одностатевих пар за межі правового визнання сім'ї, що прямо конфліктує з європейською логікою захисту приватного і сімейного життя та недискримінації, зокрема з підходом ЄСПЛ щодо обов'язку держав забезпечити правовий режим визнання і захисту для одностатевих пар.

Стаття 1473 (Шлюб). Частина 1 зберігає визначення шлюбу як союзу жінки та чоловіка, зареєстрованого у встановленому законом порядку. Це не нейтральна норма, а нормативне виключення одностатевих пар із доступу до інституту шлюбу та пов'язаного з ним комплексу прав. У сукупності з іншими положеннями Книги шостої така конструкція закріплює нерівність і підтримує дискримінаційний підхід до ЛГБТ-людей у сфері сімейного життя.

Частина 2 сформульована визначає, що закон може встановлювати юридичні наслідки релігійного обряду шлюбу. Це відкрита рамка без запобіжників, яка потенційно дозволяє: 1) привілейований статус релігійного обряду у порівнянні з цивільною процедурою; 2) розмивання принципу світськості і фактичне наділення релігійних організацій елементами владних повноважень; 3) підрив правової визначеності, бо не визначено, які саме наслідки, з якого моменту тощо.

Релігійний обряд не має сам по собі створювати шлюб чи права/обов'язки подружжя. Юридичний факт шлюбу і всі наслідки мають виникати виключно після державної реєстрації та повної перевірки умов.

Стаття 1474. Фактичний сімейний союз. Частина 1 визначає фактичний сімейний союз як проживання двох осіб протилежної статі однією сім'єю без шлюбу. Це пряме нормативне виключення одностатевих пар із правового механізму, який покликаний врегульовувати фактичні стосунки. В результаті держава одночасно визнає, що сім'я без шлюбу існує і потребує правових наслідків, але визнає це лише для різностатевих пар, закріплюючи нерівність у цивільних правах та підтверджуючи системну лінію Книги шостої на невизнання одностатевих сімейних форм. Одночасно з цим норма переносить гарантії подружжя на незареєстровані стосунки, зокрема в частині юридичного режиму майна, утримання та прав і обов'язків по утриманню. Це створює простір для судових спорів і правової невизначеності та потребує суттєвого доопрацювання.

Стаття 1478. Право на шлюб. Нова редакція статті одночасно робить два кроки назад. Дискримінаційна формула “Право на шлюб мають особи протилежної статі, які досягли шлюбного віку” прямо закріплює, що право на шлюб не для всіх. Це законодавча рамка, яка в Книзі шостій системно відтинає одностатеві пари від будь-якого сімейного статусу й пов'язаних із ним прав (соціальних, майнових, процесуальних тощо). Друга частина статті визначає вагітність/народження дитини підставою для шлюбу з 14 років і фактично створює окремий спрощений канал легалізації дитячого шлюбу. Це переводить ситуацію підвищеної вразливості неповнолітньої (залежність, тиск, ризики примусу) у підставу для реєстрації шлюбу, замість того щоб посилювати захист і запобігати насильству. Такий підхід проблемний і з точки зору міжнародних стандартів. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прямо закріплює, що заручини та шлюб дитини не мають юридичної сили, і вживаються всі необхідні заходи, включаючи законодавчі, з метою визначення максимального шлюбного віку.

Стаття 1480. Добровільність шлюбу. Вона зберігає базовий принцип вільної згоди, але в частині 1 знову фіксує шлюб як союз жінки та чоловіка, що відтворює модель виключення одностатевих пар із сімейно-правового регулювання та суперечить євроінтеграційній логіці розширення сімейних прав, а не їх звуження. Нова частина 3 виглядає декларативною, вона описує примушування до збереження шлюбних відносин і до статевого зв'язку як порушення прав та відсилає до наслідків, встановлених законом. Проте відповідальність за такі діяння вже врегульована кримінальним законодавством (зокрема через склади злочинів, пов'язані з примусом/насильством). У такому вигляді норма не додає механізму захисту і не встановлює спеціальних сімейно-правових наслідків.

Стаття 1488. Заручини. Відновлює інститут заручин як урочистий/звичаєвий статус і водночас розширює його юридичні наслідки. Це виглядає як нормативний відкат без належного обґрунтування. Чинне сімейне право вже містить майнові наслідки відмови, а проект повертає передшлюбний статус і додає нові санкційні елементи. Частина 4 цієї статті вводить не лише відшкодування витрат, а й компенсацію моральної шкоди за відмову від шлюбу після заручин. Така конструкція прямо створює ризик тиску на свободу шлюбу. Рішення відмовитися від шлюбу після заручин стає юридично ризикованим. Воно може тягнути позовні вимоги про компенсацію, включно з моральною шкодою. Така модель підвищує уразливість осіб, які виходять із токсичних/насильницьких стосунків, і може стримувати їх від безпечного розриву.

Додатково, перелік істотних обставин включає зміну статі, а це вже нормативна стигматизація транслюдей і запрошення до дискримінаційної практики (бо сама по собі зміна гендерного маркеру/статі не є протиправною не може вважатися підставою для осуду чи втрат). У поєднанні з тим, що зарученими можуть бути лише жінка та чоловік, норма системно продовжує виключення ЛГБТ+ людей із правового поля сімейних форм.

Стаття 1495. Недійсний шлюб. Частина 4 цієї статті вводить дискримінаційну підставу недійсності шлюбу- факт зміни статі одним із подружжя. Це підміняє інститут недійсності (який має застосовуватись лише до шлюбів, укладених із первинним порушенням умов) механізмом втручання в приватне та сімейне життя. Норма створює можливість анулювання шлюбу незалежно від волі сторін. Норма дозволяє ініціювати припинення дії шлюбу не лише сторонам, а й невизначеному колу третіх осіб. Зокрема частина 5 говорить про заінтересовану особу, а стаття 1498 додає ще ширшу категорію - "інші особи, права яких порушено...". Це створює інструмент тиску і переслідування, коли приватний статус сім'ї може бути поставлений під сумнів за заявами невизначеного кола осіб, включно з тими, хто може намагатися обґрунтувати порушення прав моральними чи релігійними аргументами.

Стаття 1509. Розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріусом за заявою подружжя, яке не має дітей. Надання нотаріусу повноважень розривати шлюб фактично переносить частину державної процедури в приватний формат і розмиває межу між адміністративною та нотаріальною функціями. За відсутності чітко прописаних гарантій перевірки реальної волі сторін і відсутності примусу це підвищує ризик зловживань, особливо у конфліктних або

насильницьких стосунках. Додатково така зміна може створити нерівний доступ до розлучення через вартість нотаріальних послуг і різну практику нотаріусів.

Стаття 1510. Розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріусом за заявою одного з подружжя. Стаття 1510 зберігає логіку попередньої редакції цієї статті в сімейному кодексі в контексті одностороннього розірвання через РАЦС, але розширює її. Тепер це може робити і нотаріус, а також додає нову підставу- засудження другого з подружжя до позбавлення волі не менш як на 3 роки. Проблема цього пункту у тому, що підстава прив'язана до тривалості покарання, а не до характеру загрози для другого з подружжя. У результаті людина, яка постраждала від домашнього насильства (в абсолютній більшості випадків це жінка), може не отримати спрощеного механізму розірвання, бо типові склади домашнього насильства часто не тягнуть на вирок із позбавленням волі від 3 років (зокрема ст. 126-1 КК передбачає максимум 2 роки позбавлення волі). Так само поза цією логікою залишаються випадки системного насильства, які проявляються через адміністративні правопорушення (домашнє насильство, насильство за ознакою статі тощо).

Стаття 1511. Розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей. Нова редакція статті виводить розірвання шлюбу подружжя з дітьми з-під судового контролю Замість суду- ДРАЦС або нотаріус, а ключові питання щодо дитини пропонується закрити нотаріально посвідченими договорами. Формально законодавець додає обов'язок нотаріуса з'ясувати, чи враховано найкращі інтереси дитини, але це не замінює судової перевірки, адже нотаріус, який працює з поданими документами і волевиявленням сторін, не має процесуальних інструментів для дослідження реального балансу сил, можливого тиску чи прихованого конфлікту та не проводить оцінку доказів так, як це робить суд.

Стаття 1512. Право на пред'явлення позову про розірвання шлюбу. У цій статті повертають заборону на розірвання шлюбу під час вагітності та протягом року після народження дитини. Це крок назад, адже у листопаді 2024 року аналогічне обмеження прибрали з чинної статті 110 СК саме як таке, що не узгоджується з принципом рівності подружжя та сучасними підходами до захисту прав людини. По суті, норма створює елемент примусу до збереження шлюбу в найбільш вразливий період для жінки, коли зростають ризики залежності, контролю і насильства.

Навіть у «радянській» логіці 1969 року заборона стосувалась лише чоловіка (щоб не блокувати право жінки). Окремо проблемно, що виняток прив'язано до домашнього насильства або іншої протиправної поведінки, яка містить ознаки кримінального правопорушення. Таке формулювання звужує захист, бо не охоплює ситуації, де є системне насильство, але

кваліфікація йде за адміністративною процедурою (домашнє насильство, насильство за ознакою статі, сексуальні домагання) або де кримінальне провадження не відкрито/не доведено на момент звернення. Як наслідок, цей бар'єр може працювати як інструмент утримання жінки в небажаному або небезпечному шлюбі.

Стаття 1513. Заходи суду щодо примирення подружжя. У цій статті примирення перестає бути винятковим інструментом суду й перетворюється на напівавтоматичну процедуру, прив'язаною до наявності малолітньої дитини або дитини з інвалідністю.

Додатково частина 1 знов підтягує розпливчасту “доброзвичайність”, що відкриває простір для суб'єктивного тиску на сторони. Обов'язкові строки (до 6 місяців якщо немає згоди щодо наслідків розірвання, і 1 місяць навіть якщо згода є) фактично затягують припинення відносин і обмежують автономію подружжя. Це особливо ризиковано для жінок і дітей у ситуаціях контролю, економічної залежності або психологічного насильства..

Окремий недолік- виняток щодо насильства сформульовано так само вузько, як і в інших статтях книги, він прив'язаний до “ознаки кримінального правопорушення”, тоді як значний масив випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі проходить через адміністративні процедури.

Стаття 1514. Підстави для розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя. У цій статті законодавець фактично підтягує репродуктивний критерій у підстави розірвання шлюбу. Частина 2 спеціально виокремлює небажання/нездатність мати дітей як окрему підставу. Формально це не нова ідея (аналогічні формулювання вже існували в чинних ст. 49–50 СК), але перенесення її сюди змінює акцент. Держава ніби нормативно підкреслює, що нормальний шлюб- про дітонародження, а не про автономію та взаємну згоду. Проблема не лише в етиці формулювань, а в правовому сигналі. Така норма легітимізує стигматизацію безпліддя й репродуктивний вибір та створює поле для тиску (особливо на жінок) у конфліктах навколо вагітності/народження. У сучасному підході єдина достатня підстава для припинення шлюбу - відсутність вільної згоди продовжувати його, тоді як бажання мати або не мати дітей має залишатися приватною сферою, а не маркером юридичної повноцінності шлюбу.

Стаття 1516. Право на вибір прізвища після розірвання шлюбу. Тут з'являється новий механізм. Після розірвання шлюбу один із колишнього подружжя може вимагати примусової зміни прізвища іншого (ч. 2–3), якщо той/та поведився негідно. Така санкція фактично втручається в особисту ідентичність і перетворює прізвище на інструмент покарання. Ключовий

ризик оціночність і розмитість підстав (аморальний вчинок, негідно, зрада тощо). Такі формули майже гарантовано дадуть нерівномірну практику, конфлікти та зловживання.

Навіть якщо домашнє насильство/кримінальне правопорушення виглядають як об'єктивні маркери, змішування їх в одному ряду з аморальністю та зрадою знецінює стандарт доказування і розмиває межу між правовим захистом і моральним осудом. Загалом норма конфліктує з тим, що ім'я (в т.ч. прізвище) - особисте немайнове право, яке реалізується за волею особи, а не за вимогою іншої приватної особи.

Стаття 1521. Право на поновлення шлюбу. Стаття вводить нове право на поновлення шлюбу для будь-якого подружжя після розірвання, причому не лише через повернення безвісно відсутньої/оголошеної померлою особи (як було в ст. 118 Сімейного кодексу), а як загальний механізм відкату розлучення. Найпроблемніше тут це опція поновлювати шлюб із дати першої реєстрації, тобто фактично заднім числом. Це може створити ризик перегляду майнових, спадкових, соціальних та сімейних наслідків за період, коли люди юридично були розлучені. Додатково норма розмиває правову визначеність, бо вводить кілька процедурних маршрутів (ДРАЦС/нотаріус/суд) без чіткої рамки, які саме наслідки і в якому обсязі“ відновлюються та як захищаються права третіх осіб. На практиці це може стати інструментом тиску, зокрема на жінок, коли поновлення шлюбу пропонуватимуть як спосіб вирішити майнові/соціальні питання, хоча по суті йдеться про повторне волевиявлення на шлюб, яке логічніше оформлювати новою реєстрацією.

Стаття 1543. Визначення по батькові дитини. Формально редакція не змінилася, але проблема норми лишається. Стаття закріплює єдину модель по батькові - виключно через ім'я батька, що є нормативним пріоритетом батьківської лінії й ігнорує різні сімейні конфігурації (мати сама, опіка, донорство, ситуації, коли батько відсутній або небезпечний). Частина 2 додатково створює ризик адміністративного тиску на матір, адже якщо батьківство не визнано, але норма вимагає назвати особу, яку мати назвала батьком, то для жінки, яка не знає імені, не хоче його повідомляти, або не може цього зробити з міркувань безпеки, фактично не передбачено легальної альтернативи (наприклад за іменем матері чи нейтральний варіант).

Стаття 1544. Права батьків щодо виховання дитини. Стаття на перший погляд уточнює попередню редакцію, але насправді закладає дві проблемні рамки. По-перше, частина 3 вводить формулу передання дитини на виховання на підставі договору або закону без визначення, що саме вважається переданням (тимчасовий догляд, приватні освітні/реабілітаційні послуги, проживання в іншій особі, патронат тощо), які межі повноважень отримує третя особа, які строки, контроль і відповідальність.

Така невизначеність створює ризик зловживань і конфліктів, бо одна й та сама життєва ситуація може кваліфікуватися по-різному від допомоги до фактичного виведення дитини з батьківського догляду. По-друге, частина 4 замінює межу на “закон та доброзвичайність”, тобто підміняє юридичний критерій оціночним і розпливчастим стандартом. У сфері виховання це особливо небезпечно. Доброзвичайність може стати інструментом моралізаторського втручання у приватне і сімейне життя та вибіркової оцінки батьківських практик (у тому числі щодо певних сімейних моделей або виховання, яке комусь здається “не таким”).

Стаття 1552. Обставини, які враховує суд при вирішенні питань батьківської відповідальності. У частину 3 цієї статті закладено абсолютну заборону визначати місце проживання (або почергове проживання) малолітньої дитини з тим із батьків, хто не має самостійного доходу. Суд позбавляється можливості залишити дитину з матір'ю/батьком, які тимчасово не працюють через догляд, хворобу, переміщення, втрату роботи чи інші об'єктивні причини і фактично ставить бідність/безробіття в один ряд із залежностями та насильством. Такий підхід суперечить міжнародній логіці захисту сім'ї. Бідність сама по собі не може бути підставою для розлучення дитини з батьками, а держава має підтримувати сім'ю, а не карати її через відсутність доходу. Додатково в цій же частині вжито оціночну категорію “аморальна поведінка” без вимоги довести конкретну шкоду чи ризик для дитини. Це відкриває простір для рішень на основі стереотипів, зокрема проти матерів (через сексистські уявлення про належну поведінку) та проти ЛГБТК+ батьків, коли сам факт ідентичності/стосунків намагатимуться подати як аморальність, без будь-якого реального зв'язку з безпекою чи добробутом дитини. Як мінімум, така норма має бути переформатована з автоматичної заборони на оцінку в сукупності (з пріоритетом найкращих інтересів дитини), а аморальну поведінку варто замінити на чіткі, перевірювані критерії на кшталт доведеного ризику для дитини, а не моральних ярликів.

Стаття 1553. Вжиття заходів примирення між батьками. Стаття фактично робить примирення обов'язковим передумовним етапом у спорах про батьківську відповідальність і тим самим підміняє добровільну медіацію примусовою процедурою. Це прямо конфліктує із Законом України “Про медіацію”, який визначає медіацію як добровільну та конфіденційну процедуру і забороняє примус до врегулювання спору через медіацію. Додатково, вимога скласти висновок із фіксацією, з чієї ініціативи припинено примирення, руйнує саму ідею безпечного переговорного простору. Така інформація легко перетворюється на інструмент тиску. На цьому тлі проблемною є відсутність чіткого винятку для випадків домашнього насильства, хоча Стамбульська конвенція прямо вимагає заборонити обов'язкові альтернативні процедури врегулювання спорів, включно з медіацією та примиренням, у подібних випадках. Окрема прогалина статті - формулювання щодо того, що батьки можуть звернутися

до “іншої особи, яка має спеціальні знання”. Без визначення, критеріїв класифікації, етики, конфлікту інтересів і меж повноважень це відкриває двері до довільного залучення будь-кого, а отже до непередбачуваності, можливих упереджень та зловживань.

Стаття 1557. Підстави позбавлення батьківських прав. Пункт 4 частина 1 створює ризик автоматичного позбавлення прав через статус/діагноз, а не через доведений вплив на дитину. Формулювання “наркомани” стигматизує та не розрізняє залежність і лікування. Особи на ЗПТ (замісній підтримувальній терапії) можуть бути втоматично визнані непридатними до батьківства, попри лікування і стабільний стан.

КНИГА СЬОМА ПРАВО СПАДКОВЕ

Стаття 1757. Перша черга спадкоємців за законом. Норма визначає першу чергу спадкоємців виключно через шлюб і кровне споріднення, повністю ігноруючи фактичні сімейні союзи та одностатеві пари, навіть за багаторічного спільного життя, взаємного утримання і догляду.

Стаття 1759. Третя черга спадкоємців за законом. У Книзі шостій фактичний сімейний союз (ст. 1474) визначений як проживання двох осіб протилежної статі. Отже, коли стаття 1759 дає право на спадкування жінці або чоловіку, які проживали у фактичному сімейному союзі, вона автоматично виключає одностатевих партнерів, навіть якщо вони роками жили однією сім'єю, мали спільний побут і взаємну підтримку. Як наслідок, одностатева пара не може піднятися і в 1-шу чергу як подружжя (бо шлюб теж закріплено як союз жінки й чоловіка), і не потрапляє в 3-тю чергу через обмеження фактичного союзу. Тобто фактично позбавляється законного маршруту до спадкування за законом.

Стаття 1761. П'ята черга спадкоємців за законом. Стаття робить п'яту чергу спадкування залежною від проживання “однією сім'єю не менше 5 років, але прямо виключає з неї фактичний сімейний союз. Оскільки фактичний сімейний союз у проекті визначено лише для осіб протилежної статі (ст. 1474), логіка норми така- гетеропари без шлюбу отримують окремий маршрут спадкування (не через 1761), тоді як інші фактичні сімейні союзи, зокрема одностатеві сім'ї змушені доводити, що вони одна сім'я у сенсі ст. 1472, де додатково з'являється фільтр доброзвичайності і звужене уявлення про членів сім'ї. На практиці це створює ризик невизнання одностатевих партнерів як суб'єктів спадкування за законом, тоді як для гетеропар проект одночасно створює більш пряму конструкцію. У сукупності з

нормами Книги шостої, які закріплюють шлюб/фактичний союз лише для осіб протилежної статі, це системно виключає одностатеві пари з правового поняття сім'ї та пов'язаних із ним гарантій.

Стаття 1568. Рівність особистих прав дружини та чоловіка. Частини 4–5 виходять за межі декларації рівності й створюють оціночні механізми, які можуть використовуватися як інструмент контролю в сім'ї. Невизначені заходи для підтримання шлюбу та прив'язка до доброзвичайності формують канал для морального тлумачення і виправдання тиску, що особливо небезпечно у випадках домашнього насильства та конфліктного розірвання шлюбу.

Стаття 1583. Забезпечення потреб сім'ї. Частина 1 цієї статті прямо визнає, що внесок у сім'ю може бути негрошовим (домашня праця, догляд за дітьми). Проте водночас створює ризик судового та боргового тиску через розмиті категорії потреб сім'ї і права стягувати внесок у позовному порядку. Особливо проблемною є солідарна відповідальність за зобов'язаннями, пов'язаними з “сімейним” внеском. Частина 4 статті може трактуватися так, що якщо один із подружжя взяв на себе зобов'язання для потреб сім'ї (наприклад, кредит/позику/розстрочку), то відповідальність за цей борг може автоматично лягти на обох навіть якщо другий/друга не підписував(ла) нічого і не давав(ла) згоди. Проблема в тому, що контекст “у зв'язку з внеском на потреби сім'ї” легко тлумачити широко. Норма ризикує працювати як інструмент нав'язування боргів та фінансового контролю, що особливо небезпечно для жінок в ситуаціях економічного насильства..

Стаття 1597. Обов'язок інформування. Стаття вводить надмірно широку і оціночну вимогу повного інформування про особисті активи та зобов'язання, що виходить за межі управління спільним майном і створює ризик втручання у приватність та фінансову автономію. Нечіткий критерій необхідного обсягу відкриває простір для зловживань, а в умовах домашнього насильства може працювати як інструмент економічного контролю. За відсутності чітких правових наслідків, винятків і гарантій безпеки норма підвищує правову невизначеність і має потенціал примусу.

Стаття 1607. Право на укладення шлюбного договору. Права одностатевих партнерів(ок) повністю ігноровані запропонованою редакцією. Відтак одностатеві пари позбавляються доступу до одного з ключових цивільно-правових інструментів захисту майнових інтересів (домовленостей про майно, утримання, розподіл ризиків). Окремий ризик-можливість укладення договору до реєстрації шлюбу за участі неповнолітньої дитини за згодою законних представників.

Стаття 1608. Зміст шлюбного договору.

Стаття 1612. Визначення у шлюбному договорі юридичного режиму майна

Стаття 1613. Визначення у шлюбному договорі права на утримання

Логічне продовження дискримінаційної рамки цього законопроекту щодо одностатевих партнерів(ок). Оскільки шлюб/заручини і фактичний сімейний союз у проєкті визначені тільки для осіб протилежної статі, одностатеві пари взагалі не можуть використати цей передбачуваний правовий механізм ні для майна, ні для житла, ні для утримання. Тобто це фактичне позбавлення частини людей доступу до стандартного цивільно-правового захисту сімейного життя.

Стаття 1660. Особи, які не можуть бути усиновлювачами. Фраза “Усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі” - це відкрита дискримінація. Вона не оцінює здатність піклуватися про дитину, не прив'язана до ризиків і автоматично виключає цілу групу людей не за поведінкою, а за ознакою. Такий підхід суперечить логіці найкращих інтересів дитини. Держава має оцінювати конкретного кандидата/кандидатку, а не відсікати за формальною ознакою. Також в статті присутня автоматична заборона усиновлення через психіатричний діагноз без індивідуальної оцінки станів, як це визначено зараз Наказом МОЗ 479 від 20.08.2008 “Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем”. Не розрізняється лікування і стан, що стигматизує людей з психічними порушеннями/психосоціальною інвалідністю та осіб на ЗПТ. Визначена заборона усиновлення для осіб, які вчинили ряд кримінальних правопорушень. в т.ч. 126-1 (домашнє насильство) , але не враховано осіб, які вчиняють адміністративні правопорушення за домашнє насильство, насильство за ознакою статі та сексуальні домагання (в тому числі щодо неповнолітніх).

КНИГА ВОСЬМА ПРАВО ПРИВАТНЕ МІЖНАРОДНЕ

Стаття 1802. Вибір суду у зв'язці з статтею 1904. Виключна підсудність судам України. Механізм вибору суду формально виглядає збалансованим запобіжниками. Втім через ексклюзивність обраного суду, оціночні

формулювання та розширення/переналаштування виключної підсудності може виникати системний ефект- уразливі групи (жінки, ЛГБТК+) втрачають можливість обрати юрисдикцію, де їхній сімейний статус/права визнаються і захищаються ефективніше, а доступ до правосуддя стає дорожчим і складнішим.

Стаття 1808. Застереження про публічний порядок. Відбувається зсув від більш жорсткої конструкції до “можуть не застосовувати”, що підвищує ризик вибіркового застосування і непередбачуваності. Одна й та сама ситуація може по-різному вирішуватися залежно від підходу конкретного органу/суду. На практиці це відкриває прямий ризик, що застереження про публічний порядок використовуватимуть як універсальну підставу не визнавати або не застосовувати іноземне право у чутливих питаннях сімейного статусу і приватного життя (зокрема щодо одностатевих стосунків/шлюбів, правових наслідків зміни статі тощо) навіть тоді, коли колізійна норма прямо відсилає до іноземного права..

Стаття 1871. Право на шлюб. Запропонована редакція замінює посилання на Сімейний кодекс України щодо підстав недійсності шлюбу на посилання на книгу шосту цього Кодексу. Формально це виглядає як технічний переїзд регулювання, але фактично є точкою входу для всіх проблемних і дискримінаційних конструкцій, закладених у Книзі шостій (зокрема гетеронормативне визначення шлюбу/сім’ї, оціночні категорії на кшталт доброзвичайності/аморальності тощо). У результаті норми про недійсність шлюбу, які застосовуватимуться до шлюбів з іноземним елементом, прив’язуються не до нейтрального сімейного законодавства, а до рамки, що потенційно звужує права ЛГБТК+ та створює підґрунтя для вибіркового тлумачення в чутливих спорах (визнання/оспорювання шлюбів, статусу сім’ї, похідних майнових та батьківських прав).

Стаття 1874. Дійсність шлюбу, укладеного за межами України. Норма зберігає механізм невизнання в Україні шлюбів громадян України, дійсних у державі укладення, якщо вони не відповідають українським підставам недійсності. У контексті Книги шостої це системно веде до невизнання одностатевих шлюбів громадян України, укладених за кордоном, і створює асиметрію- для шлюбів між іноземцями такого фільтра немає. Це фактично закріплює дискримінаційне виключення ЛГБТК+ сімей із правового поля.

Стаття 1875. Існування між двома особами відносин проживання однією сім’єю без перебування в шлюбі. Частина 2 встановлює, що якщо однією зі сторін є громадянин України, відносини проживання однією сім’єю без шлюбу визнаються лише між жінкою і чоловіком. Це прямо виключає одностатеві пари з правового поля навіть за наявності фактичних сімейних відносин і робить громадянство України підставою для невизнання.

Стаття 1878. Юридичні наслідки проживання однією сім'єю без перебування в шлюбі. Частина 1 містить правило автоматичного застосування права України, якщо право країни останнього спільного проживання в цілому не визнає проживання однією сім'єю без шлюбу. Це створює ризик дискримінації у транскордонних ситуаціях, коли іноземне право визнає партнерства/сімейні форми інакше, відносини можуть бути позбавлені юридичних наслідків після переходу на українське право, яке в проєкті звужує фактичний сімейний союз до пари жінка і чоловік. Як наслідок, одностатеві пари можуть втрачати майнові/спадкові та інші похідні гарантії, попри реальне сімейне життя і легальність відносин у країні проживання.

Стаття 1885. Визнання шлюбу недійсним. Норма майже не змінена. Для шлюбу за кордоном із участю громадянина/громадянки України умовою визнання в Україні лишається дотримання українських підстав недійсності. Якщо в законопроєкті є дискримінаційна конструкція ця стаття екстериторіально переносить їх на шлюби, які є цілком правомірними в державі реєстрації.

*Проект №14394 закладає в самому Цивільному кодексі базові дефініції сім'ї/шлюбу/фактичного союзу як виключно різностатевих і додає "доброзвичайність" як оціночний фільтр, тобто створює рамку, в якій одностатеві пари юридично невидимі для ключових цивільних наслідків (медицина, спадкування, майно, представництво тощо). За такої рамки будь-які точкові ініціативи на кшталт законопроєкту про реєстровані партнерства або посилення антидискримінаційних норм або залишаються деклараціями без повного приватноправового тіла, або постійно впираються в колізії з Кодексом.

Також проєкт у низці норм відтворює та посилює патерналістську логіку щодо збереження сім'ї будь-якою ціною і переносить акценти з автономії та безпеки жінки на контроль і примирення. Поєднання розмитих моральних категорій (доброзвичайність, аморальність, негідна поведінка"), розширених/напіваавтоматичних механізмів примирення, звужених винятків, прив'язаних лише до ознак кримінального правопорушення, а також бар'єрів для розірвання шлюбу у періоди підвищеної вразливості створює системний ризик утримання жінок у небажаних або небезпечних стосунках, зокрема в ситуаціях домашнього насильства, економічної залежності та психологічного контролю.

Одночасно з цим містить норми, які під виглядом регулювання приватних відносин здатні послабити стандарти захисту дитини та підмінити принцип найкращих інтересів дитини формальними або морально-оціночними критеріями. Зокрема, запровадження шлюбу з 14 років у зв'язку з вагітністю/народженням дитини створює легалізаційний канал для дитячого шлюбу та ризик нормалізації ситуацій примусу й нерівності, коли замість посилення захисту дитина отримує юридичне оформлення вразливості. Окремо проблемними є конструкції, які можуть ставити сім'ю у гірше правове становище через бідність або нестабільність, а також норми, що стимулюють примирення/медіаційні практики без чітких винятків для насильства.